

Inleiding

De grote tegenstelling tussen optimisme en pessimisme

Laat ons beginnen met het goede nieuws. Sinds 2014 is schrijver Yuval Noah Harari wereldberoemd als de grote verdediger van het vooruitgangsoptimisme. Binnen ons taalgebied is die eer weggelegd voor filosoof Maarten Boudry. Hun boodschap is klaar en duidelijk: we leven in de beste der werelden en we zouden daarvoor best wat meer dankbaarheid aan de dag mogen leggen. Natuurlijk zijn er nog kwalijke probleempjes die ons zorgen baren, maar op wereldniveau zijn ze niet meer dan bagatellen. Dankzij onze kennisexplosie en verder doorgevoerd onderzoek gaan we ook die wel oplossen. Energiecrisis? Oplosbaar met elektriciteit of de nieuwste generatie nucleaire installaties. Armoede, ongelijkheid, kindersterfte? Alle cijfers gaan in dalende lijn! Als we zien hoever onze kennis nu al reikt, niets kan ons stoppen. Artificiële intelligentie of kortweg AI, het laatste snufje, zal onderzoek nog sneller vooruithelpen. Het gaat voor ongelooflijke effecten zorgen, we kunnen het ons niet voorstellen, zo beperkt zijn onze hersenen. Doe mij dus maar de optimist.

Even naar de overkant, naar het slechte nieuws. Volgens allerlei groepen in deze wereld hebben we enorme problemen op ons bord liggen. Het IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) bijvoorbeeld, niet bepaald een zootje ongere-

geld te noemen, houdt een vinger aan de pols van ons klimaat en hun eminente wetenschappers stellen dat het met het klimaat allesbehalve goed gaat. Nagenoeg continu sturen zij alarmerende berichten de wereld in over wat er allemaal fout loopt met ons klimaat en de gevolgen daarvan wereldwijd, zoals klimaatrampen en een krimpende biodiversiteit. Talloze kleinere conflicten beheersen dan weer het dagelijkse leven in Afrikaanse landen om met onvoorspelbare ruwheid uit te barsten tot een relatieve stabiliteit weer even soelaas biedt. De situatie in Oekraïne is uitgegroeid tot een oorlog die niet snel tot een einde zal komen. Het conflict tussen Palestina en Israël is uitgegroeid tot meer dan wat spierballengerol. Zowel conflicten als het klimaat zorgen voor structurele armoede, hongersnood en stromen vluchtelingen. De economische ongelijkheid zorgt voor een blijvende aanvoer van vluchtelingen naar Europa en Noord-Amerika. Verschillende bronnen zien hier, in wat we de westerse wereld zullen noemen, een tendens naar extreemrechtse nationale strekkingen. Ook politiek blijkt het in deze contreien mis te lopen. Enzovoort. Dus toch maar de pessimist?

De paradox

Iedereen met een stel onbevangen hersenen die het voorgaande leest, beseft dat er iets niet klopt. In beide groepen – optimisten en pessimisten – zitten zonder enige twijfel intelligente mensen en toch vertellen ze het tegengestelde. Vooruitgangsoptimisten ontkennen niet dat er problemen zijn maar zij zien oplossingen, terwijl de pessimisten stilaan hopeloos worden, is dat het verschil? Moeten beide tegenover elkaar blijven staan? Is er geen gemeenschappelijke basis? Misschien hebben ze beide wel goede werkpunten, maar is hun ‘vertaling’ gekleurd door gewoonten waar ze zich niet van bewust zijn? Wat te denken van volgend verhaal...

Een zeer kort verhaal over het ontstaan van het heelal

De wetenschap leert ons dat pakweg 4,6 miljard jaar geleden de big bang plaatsvond. Daardoor ontstond het heelal, dat nog steeds uitdijt. Hier ontstonden de eerste kleine deeltjes, zoals elektronen, protonen, later atomen. Door een toenemende complexiteit werden steeds nieuwe elementen gecreëerd. Daardoor kon het biologische leven ontstaan dat op zijn beurt ook weer complexer werd. Het eindpunt werd bereikt in de soort ‘mens’, de homo sapiens (de alwetende mens). Enkele duizenden jaren al zijn er schrijfsels geproduceerd door onze soort, sinds de uitvinding van de boekdrukkunst groeide dat leesaanbod explosief. De kennis van onze voorouders leverde telkens nieuwe inzichten op en werd de bron voor nieuw werk. Zo ontstond ook dit boek. En dus is de big bang, weliswaar na zowat 4.600.000.000 jaar, de eigenlijke oorzaak van dit werk.

Wie deze redenering vluchtig leest, zal ze volgen. Ze zit dan ook logisch in elkaar en kosmologen van wereldfaam hebben al soortgelijke ideeën gelanceerd! Maar hopelijk gaat er toch een belletje rinkelen bij wie hierover dieper begint na te denken. Een boek dat ontstaat als verre uitloper van de big bang, dat wringt. Niet dat er via onze westerse filosofie iets tegen in te brengen is, ook wetenschappelijk niet! Wetenschap is exact, dus scheelt er wat op filosofisch vlak? Op zich lijkt er weinig mis met onze kennis gebaseerd op de Griekse filosofie. Veel van onze kennis is precies en juist en heeft mee geleid tot zoveel technologie. Relatief gezien verschilt dat tijdperk echter duizenden jaren met de tijd van nu. Wijsheden van filosofen honderden of duizenden jaren terug worden zonder schroom toegepast op onze hedendaagse leefwereld., maar zijn de fundamenten van de Griekse filosofie wel solide? Dat wordt blijkbaar nooit in vraag gesteld, we gaan er simpelweg van uit van wel. Niet-westerse filosofieën krijgen amper aandacht en worden als

‘primitief’ weggezet. Ze passen nu eenmaal niet in ons wereldbeeld. Met onze manier van denken filteren we voortdurend alle ‘vervuiling’ weg die onze hersenen zou kunnen bereiken. Misschien hebben we onze denkbeelden daardoor gaandeweg overladen met ballast en dragen we daar nu de gevolgen van?

We kunnen alleen maar vaststellen dat veel problemen in de wereld alleen maar groter worden, ondanks doorgedreven onderzoek. Toch blijft de oplossing van de vooruitgangsdenkens: meer bestuderen. Einstein, toch een zeer intelligent iemand, wist nochtans al dat *‘we onze problemen niet kunnen oplossen met hetzelfde soort denken dat we gebruikten toen we de problemen creëerden’*. De toename van onoplosbare problemen begon in het midden van de 20e eeuw. Wat kunnen we daarvan leren?

Twee opties dringen zich op. Of we blijven hangen in ons moderne, wetenschappelijke denken en duwen zo alle ongemakkelijke bedenkingen onder de mat. Of we zetten een iets andere bril op om naar de werkelijkheid te kijken en we gaan de strijd aan met de eventuele onzuiverheden in ons denken. Misschien levert het niets op, misschien levert het nieuwe inzichten op die toelaten problemen beter te definiëren. Van betere inzichten weten we dat ze dikwijls de aanzet zijn tot betere oplossingen. Hier maken we de sprong naar Robert M. Pirsig: een overzicht van zijn levenswerk.

In Pirsigs eerste boek, *Zen of de kunst van het motoronderhoud* (1974), gaat het hoofdpersoonage (zijn alter ego *Phaedrus*) op zoek naar de definitie van het begrip kwaliteit. *Phaedrus* staat voor de schrijver in de periode voor hij, wegens ernstige mentale problemen, behandeld werd met elektroshocktherapie – elektroshocktherapie werd vroeger toegepast om schizofrenie tegen te gaan en heeft als effect dat gedachten gereset worden. Pirsig had zich dus vastgebeten in het begrip kwaliteit. Hij was op zoek naar een goede definitie ervan, meer specifiek van het begrip levenskwaliteit. Tijdens zijn zoektocht botste hij op talloze filosofische en wetenschappelijke muren die hem telkens

van het juiste spoor afbrachten. De vijandigheid uit het universitaire milieu was voor Pirsig een extra belastende factor waardoor hij steeds meer gefrustreerd geraakte. Maar hij wou de strijd vol aangaan. Dat leidde tot slapeloze nachten, steeds sneller tollende gedachten en mentale ziekte. Tijdens zijn opname in de psychiatrie werd dus overgegaan tot elektroshocktherapie. Na zijn herstel begon Pirsig, overtuigd van zijn gelijk, opnieuw aan zijn zoektocht naar kwaliteit. Die zoektocht heeft de vorm van zijn boek bepaald. Het is tweeledig. Enerzijds is er de motorreis die een zeer reële reconstructie was van de reisweg die Pirsig jaren eerder maakte en die hem op weg zetten naar zijn oorspronkelijke ideeën. De tweede motortrip wil de vernieuwde analyse van zijn oorspronkelijke ideeën over kwaliteit weergeven. Pirsig wist ondertussen waar de valkuilen lagen die zijn vijanden toelieten om zijn ideeën de grond in te boren. Daardoor ontstond een meer coherente filosofie. Het boek werd een gigantische bestseller en zou wereldwijd faam verwerven als cultboek, maar dan wel vanwege de motorreizen en het zwerversbestaan, eerder dan vanwege de filosofische bespiegelingen. Die gingen bij de meeste lezers verloren en werden door de universitair geschoolde, filosofische wereld opnieuw weggezet als amateuristisch gezwets. Ongetwijfeld heeft dit Pirsig zwaar gekrenkt. Wellicht zullen we nooit weten hoe hard, maar hij gaf niet op. Zeventien jaar later rolde zijn tweede boek van de persen: *Lila een onderzoek naar zeden* (1991). In dit tweede boek herwerkte Pirsig zijn ideeën rond kwaliteit grondig en volledig. Dit boek is dan ook toegankelijker en minder theoretisch-filosofisch van aard. Ook hier gebruikte hij een reis, nu een zeiltocht, als kapstok om zijn filosofie gestalte te geven. De verwachtingen van de meeste lezers, dat het een nieuw *roadbook* zou zijn, werden echter niet vervuld en de in *Lila* nochtans veel scherper geformuleerde ideeën verdwenen daarmee helemaal naar de achtergrond. Als een soort sequel verscheen later nog het boek *Lila's Child An Inquiry into Quality* (2003), van de

auteur of eerder editor Dan Glover. Dat was een compilatie van discussies op internetfora van trouwe Pirsig-aanhangers die wel waarde hechtten aan zijn gedachtengoed. Coauteur Pirsig heeft dit boek nog zelf nagelezen, de annotaties van zijn hand tonen dat hij niet altijd gelukkig was met de inhoud. Tegelijk zal hij hebben vastgesteld dat zijn ideeën niet altijd zo goed begrepen werden. De intellectuele richting waarin dit boek evolueerde, maakt het ook weinig toegankelijk, het verliest zich in analytische discussies die weinig ter zake doen, aldus Pirsigs commentaren. De bedoeling van dit werk is duidelijk: onze wereld bekijken met de ideeën van Pirsig als analytisch instrument. Wat wou Pirsig nu precies aantonen in zijn filosofisch opzet? Is zijn visie waardevol én toepasbaar op onze huidige wereld? Kunnen we er iets uit leren en helpt het ons vooruit? Het antwoord is een volmondig ja!

Nog even dit: in het boek *Lila* heeft Pirsig veel voorbeelden aangehaald over indiaanse, sociale gedragsregels. Ook wij gebruiken herhaaldelijk de populaire term indianen. Er zijn veel andere mogelijkheden, die echter geen van allen correct de waarheid weergeven. Indianen verwijst naar de compleet foute interpretatie van Columbus, dat hij in India terecht gekomen was. Native Americans is ook niet zo precies. De indiaanse volkeren zijn amper 30 à 50.000 jaren geleden in Amerika aangekomen, over de juiste periode bestaat archeologisch geen eensgezindheid. Ook American Indians geeft de werkelijkheid niet weer want de indianen zelf linken hun verwantschap aan hun stam waartoe ze behoren. Ze gebruiken geen generaliserend begrip dat alle stammen overkoepeld.

1

De Metafysica van de kwaliteit

Volgens onze westerse filosofie is de wereld opgebouwd uit objecten (voorwerpen) en subjecten (de waarnemer, meestal synoniem met de soort ‘mens’). Pirsig heeft, zeker in *Lila*, heel wat kritische bemerkingen gemaakt op deze visie. Wij doen er nog een schepje bovenop. Als deze visie inderdaad als waar wordt aanvaard, vanaf wanneer in de evolutie komt dat subject dan wel opduiken? Waar komt dat subject zo plots vandaan? Bovendien: zolang dat subject afwezig was, bestond er dan geen wereld? Kortom, deze visie is verre van volmaakt en kan doorgedreven invraagstelling niet overleven, zoveel is duidelijk. Een andere visie dringt zich dus op, een die de kleine systeemfouten oplost. Zo komen we bij Pirsig terecht.

1.1 Vier verschillende morele systemen

Volgens het filosofisch concept van Pirsig kan alles wat in de wereld bestaat ondergebracht worden onder een van de vier vormen van morele systemen, of eenvoudiger gezegd: waardepatronen.

Onder de **anorganische** waardepatronen verstaat hij alle primaire bouwstoffen: alle chemische elementen die we ken-

nen, met hun onderlinge verbindingen onder vaste, vloeibare of gasvormige toestand. Met andere woorden, alles wat ontstond tussen de big bang (of mogelijk ervoor al) tot het ontstaan van de volgende categorie.

Onder de **biologische** waardepatronen verstaan we alle levende wezens, van de meest eenvoudige tot de meest complexe organismen. Al die levensvormen worden gekenmerkt doordat ze een DNA hebben waarin alle genetische informatie is opgeslagen.

Sociale waardepatronen ontstonden toen verschillende individuen van biologische waardepatronen begonnen samen te werken.

Ten slotte zijn er de **intellectuele** waardepatronen. Volgens Pirsig is het denken of bewust doelgericht redeneren bij uitstek een menselijk waardepatroon.

Deze indeling is heel zuiver en zeer praktisch toepasbaar maar vergt toch wel wat aanpassing van de gebruiker ervan. Zoals gezegd kwam dit uitgebreid aan bod in het boek *Lila's Child An Inquiry into Quality*. Sommige volgers suggereerden nieuwe waardepatronen, zoals het subatomaire. Het subatomair niveau is te herleiden tot een onderdeel van het anorganische waardepatroon. Het juist plaatsen van objecten of gebeurtenissen is dus niet altijd zo makkelijk. Een helder voorbeeld is de bevruchte eikel bij de mens. Die is vanaf de eerste seconde een biologisch waardepatroon, want alle genetische informatie om tot een volwassen mens uit te groeien is aanwezig. Vanaf wanneer ontwikkelt de bevruchte eikel zich tot levend wezen met een sociaal of een intellectueel waardepatroon? Die vraag biedt een zeer verhelderend inzicht dat in elk abortusdebat een beter beeld zal scheppen van de standpunten. De huidige visie, dat een embryo pas een 'levend' wezen is na 12 weken of later, is totaal fout!

De vier waardepatronen komen, aldus Pirsig, voor onder **statische of dynamische** vorm. Alle statische vormen streven